

ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ НОВОГО ПОКОЛІННЯ

*Т. О. Ремех, канд. пед. наук,
Інститут педагогіки НАПН України*

Постановка проблеми. У системі права України визначальне місце посідає конституційне право, що регулює коло найважливіших суспільних відносин, пов'язаних із взаємодією особи, суспільства й держави. Воно відіграє провідну роль – саме через нього забезпечується єдність суспільства України як соціальної системи. Нормами конституційного права охоплюються також суспільні відносини, що визначають основні засади суспільного, політичного й економічного ладу нашої держави.

Правознавство в загальноосвітніх навчальних закладах України передбачає ознайомлення учнів з основами конституційного права як фундаментальної галузі правової системи України. До навчальних програм курсів правознавства введено теми, присвячені державному ладу України, взаємовідносинам держави й особи, правовому статусу особи, організації та здійсненню влади в державі, системі й повноваженням органів державної влади та місцевого самоврядування, державно-територіальній організації України, правам, свободам і обов'язкам людини і громадянина тощо.

У навчальній програмі з предмета «Правознавство. Практичний курс» (9 клас) у розділах «Правила і закони в суспільстві та твоєму житті», «Ти – людина, громадянин, значить, маєш права» є кілька тем з основ конституційного права, а саме: «Що таке конституція»; «Що таке права і свободи людини»; «Що означає бути громадянином держави»; «Конституційні права і свободи людини і громадянина»; «Як громадяни беруть участь у житті демократичної держави»; «Право на освіту». У цих темах подані елементи знань про Конституцію України, демократію, органи державної влади; вивчаються поняття «Конституція України», «громадянство», «права і свободи людини», «конституційні обов'язки», «органи місцевого самоврядування». Учні ознайомлюються зі змістом окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина (на об'єднання, громадянство, освіту), з правами дитини.

Вивчення предмета «Правознавство» в 10-му класі (рівень стандарту, академічний рівень) передбачає системне опанування учнями блоку теоретичних питань з основ конституційного права України в розділі «Основи публічного права України». Програмою передбачено засвоєння таких тем і питань:

1. Конституційне право: загальна характеристика галузі; передумови прийняття і загальна характеристика Конституції України; основні етапи розвитку української державності; політико-правове закріплення суверенітету України; особливості політичного режиму, форми правління та адміністративно-територіального устрою України.

2. Основні права, свободи і обов'язки громадян України: громадянство України; поняття і загальна характеристика прав, свобод і обов'язків людини і громадянина; міжнародні стандарти у сфері прав людини: поняття, акти, що їх визначають; загальна характеристика прав, свобод і обов'язків громадян України; гарантії і механізми захисту прав і свобод: поняття і види.

3. Особливості організації державної влади і місцевого самоврядування в Україні: загальні засади організації державної влади в Україні; референдум і вибори як способи безпосереднього волевиявлення народу; Президент України; Верховна Рада України; органи державної виконавчої влади України; Кабінет міністрів; центральні і місцеві органи виконавчої влади; місцеве самоврядування в Україні; органи судової влади України; правоохоронні органи України.

Актуальність теми статті зумовлена низкою причин.

По-перше, зазначені предмети викладаються в українських школах нетривалий період: практичний курс правознавства (9 клас) – третій навчальний рік, а правознавство в 10-му класі – другий. Ці предмети є новими як для учнів, так і для вчителів. Останнім бракує досвіду, власних методичних напрацювань для викладання. Крім того, учитель має забезпечити зв'язок двох предметів, один з яких є практичним, а інший – теоретичним, організувати вивчення передбаченого програмою матеріалу з урахуванням того, що на ці предмети відведено лише по 35 годин (1 година на тиждень).

По-друге, це, власне, специфіка конституційного права та його норм. Порівняно з нормами інших галузей системи права України, норми конституційного права мають особливий юридичний зміст і коло врегульованих ними суспільних відносин; для них характерні найвища юридична сила, установчий характер, особливості структури, безпосередній і прямий характер дії [10, 18]. З огляду на це, теми з конституційного права важко засвоюються учнями. Питання, передбачені для вивчення, мають теоретичний характер, є об'ємними, а тому складно опановуються школярами. Учням подекуди здається, що правовідносини з державою та її органами поодинокі, рідкісні, і що більшість ситуацій життя підпадає під дію норм приватного права. Однак особа в суспільстві існує та взаємодіє з іншими учасниками правовідносин (фізичними і юридичними особами, державою тощо) в рамках не лише приватного, а й публічного права (наприклад, учні є громадянами, їхні батьки періодично є виборцями та ін.). Наш багаторічний досвід викладання, а також інтерв'ювання вчителів правознавства показує, що учні, зазвичай, «відмежовуються» від конституційного права – вони не бачать себе учасниками конституційних правовідносин, ставляться до норм конституційного права як до юридичної абстракції чи фікції, не «привласнюють» знання, здобуті на уроках з основ конституційного права.

По-третє, останніми роками конституційне законодавство переживає хвилі змін. Це викликає певні труднощі у викладанні вчителями та вивченні учнями відповідних тем. Так, приміром, окремі питання щодо

конституційних положень, подані в підручниках для 10-го класу (рівень стандарту, академічний рівень), уже змістовно застарілі й не відповідають чинному законодавству. Саме тому вчитель має відстежувати результати законотворчої діяльності в державі (особливо в галузі конституційного права), вносити корективи в навчальні тексти, готувати відповідні завдання для учнів тощо.

По-четверте, у шкільних підручниках з правознавства для 9-го та 10-го класів завдання з конституційного права здебільшого репродуктивного характеру, що зводяться до опрацювання тексту Конституції України. Крім того, методична література з проблем викладання шкільного правознавства представлена невеликою кількістю видань. Нагадаємо, що у зв'язку з ухваленням у 1996 році нової Конституції України, у старших класах середніх шкіл з 1997 року було запроваджено вивчення спеціального курсу «Конституція України». Він сприяв підвищенню рівня знань учнів про конституційні права й обов'язки, Основний закон держави [1]. Саме тоді з'явилися окремі методичні посібники для вчителів [2]. Однак відтоді змінилась освітня парадигма, шкільна освіта пережила кілька етапів реформування: нині в основі навчально-виховного процесу лежать компетентнісний та особистісно орієнтований підходи, створено вільний простір для впровадження педагогічних інновацій (ІКТ, інтерактивні методи навчання, методи розвитку критичного мислення тощо), старша школа функціонує як профільна. Це потребує розробки нових методичних засад навчання правознавства учнів основної і старшої школи.

Основна частина. Проблеми викладання тем з конституційного права в шкільних правознавчих курсах висвітлені в низці наукових досліджень і методичних праць. Так, наукова розвідка Т. Смагіної присвячена формуванню громадянської компетентності на уроках з конституційного права в курсі «Основи правознавства» (9 клас) [9]. Окремі методичні аспекти досліджені І. Матвієнком (формування ціннісних орієнтацій на уроках правознавства) [3], О. Святокум (навчання прав людини) [8] та ін.

Викладання окремих питань конституційного права висвітлюється також у методичному посібнику з громадянської освіти (права й обов'язки громадян, громадянське суспільство; демократія; вибори; соціальний захист), посібнику «Права людини». Є збірники завдань, практикуми для учнів з правознавства Ф. Брецька, В. Машіки, О. Наровлянського, С. Ратушняка, Т. Філіпенко та ін., де достатньо широко подані завдання з конституційного права.

Однак уведення нових навчальних програм з правознавства в 9-му та 10-му класах, поява нових підручників з предметів «Правознавство. Практичний курс» (9 клас) і «Правознавство» (10 клас) ставить на порядок денний необхідність розробки інноваційних підходів до формулювання, типів, різноманітності завдань для учнів, що представлені у підручниках, методики викладання правознавства взагалі, і основ конституційного права зокрема.

На нашу думку, ефективність навчання правознавства визначається його результатами – рівнем розвитку предметної компетентності учнів, що складається з окремих характеристик – компонентів: когнітивного, діяльнісного й аксіологічного. Рівень сформованості складових правової предметної компетентності визначається:

- для когнітивного компонента – характеристикою та глибиною розуміння учнями сутності окремих правових понять; володінням правовими знаннями, що входять до змісту курсів правознавства; орієнтацією в питаннях і відносинах, що регулюються нормами права; інтересом до сфер суспільного життя, пов'язаних з дією права і закону;

- для діяльнісного компонента (його практичного і поведінкового аспектів) – комунікативною активністю учнів; їхніми вміннями аналізувати і пропонувати рішення простих правових ситуацій; розв'язувати нескладні проблеми з галузі застосування права; здійснювати і пояснювати вибір моделі поведінки в повсякденних життєвих ситуаціях, орієнтуючись на норми права; співпрацювати в групі; брати участь в обговоренні і дискусії; представляти здобуті правові знання в різних формах; рівнем застосування правових знань у повсякденному житті;

- для аксіологічного компонента – позитивним ставленням учнів до права і закону; сприйняттям права, прав і свобод людини і громадянина як цінностей; здатністю учнів до оцінки фактів і діянь осіб з погляду норм права і положень закону [7, 11–12].

Когнітивний компонент є основою правової предметної компетентності учнів. У розділах курсів, присвячених конституційному праву, предметна компетентність вже частково сформована під час вивчення інших шкільних дисциплін (етики, історії). Правові знання з конституційного права водночас, як правило, є громадянськими, оскільки система конституційного права є основним інструментом формування суспільного і державного ладу країни, інструментом взаємодії правової держави і громадянського суспільства [9, 117].

Реалізація діяльнісного компонента правової компетентності в контексті формування мотивованої активності та формування відповідних поведінкових моделей учнів ефективно здійснюється передусім через інтерактивне навчання, організацію цілеспрямованої активної пізнавальної діяльності дитини на уроці. Цей компонент підсилюється за рахунок формування критичного мислення учнів, навичок свідомого вибору, вміння працювати в групі, вміння застосовувати демократичні процедури прийняття рішень [9, 117].

Означене висуває певні вимоги до завдань у шкільних підручниках з правознавства, зокрема, з конституційного права. На нашу думку, ці завдання мають формувати визначені компоненти правової компетентності. З огляду на це вони мають бути не лише репродуктивного характеру (на відтворення знань з основ конституційного права), а й такими, що перевіряють вміння й навички учнів, а також уможливають висловлювання ними власних думок та оцінних суджень.

Наведемо приклад методики проведення уроку з теми «Чому Конституція є основним законом держави» (9 клас). Зміст цього уроку передбачає опрацювання учнями понять «конституція» та «Конституція України». Оскільки однією з умов ефективного навчання правознавства визначено компетентнісний підхід, то за допомогою дієслівного твердження «після цього уроку учні зможуть...» учитель визначає очікувані результати уроку:

- пояснювати, що таке конституція;
- характеризувати Конституцію України як Основний закон держави;
- розтлумачувати зміст окремих конституційних статей;
- висловлювати судження щодо значення Конституції.

У цьому уроці передбачено використання імітації, роботи в парах, методу «ажурна пилка».

План уроку структурно складається з трьох частин: 1) вступна частина: актуалізація знань учнів (5–7 хв); 2) основна частина (30–35 хв); 3) заключна частина (8–10 хв). На уроці вивчаються такі питання: 1. Що таке конституція. 2. Яким є зміст Конституції України. 3. Як Конституція врегульовує життя громадян України.

Вступна частина уроку. Урок розпочинається методичним прийомом «чорний ящик»: учитель демонструє учням коробку чорного кольору (чи невеличку шкатулку) й пропонує здогадатися, що в ньому. Вчитель говорить: «У чорному ящику знаходиться те, що є цінністю для кожного громадянина держави. Це має переважна більшість держав світу. Вона – причина політичних дебатів, а іноді – й остання надія на справедливість чи найпереконливіший аргумент у суді». Якщо учні не відповідатимуть, можна підказати: «В Америці їй більше 200 років, а в Україні – всього другий десяток. Про неї сказано, що ця маленька книжечка вартує багатьох томів». І коли учні назвуть слово «конституція», вчитель показує їм Конституцію, оголошує тему уроку і його очікувані результати.

Потім учитель пропонує учням у парах обговорити питання: що таке конституція? Чому в Україні, як і в інших державах, що стали незалежними останніми десятиліттями ХХ ст., було прийнято нову Конституцію?

Після цього учні читають текст преамбули Конституції України та обговорюють у загальному колі питання: що можна дізнатися про нашу державу з цього фрагмента?

Основна частина уроку. Вчитель запитує учнів: чи відомі їм інші значення слова «конституція»? У якій темі курсу згадувалося це поняття? Потім учням пропонується прочитати відповідний текст підручника і скласти його простий план. На цю роботу слід відвести не більше 5 хв. Після того, як сплине час, учитель пропонує 2–3 учням презентувати результати своєї роботи. Складений учнями план може бути таким:

1. Що означає термін «конституція».
2. Зміст Конституції – основи державного життя.
3. Основний закон держави.
4. Конституція – закон найвищої юридичної сили.

5. Особливості Конституції як закону.

За наявності часу і можливостей, можна запропонувати дітям, які цікавляться історією, виконати випереджувальне завдання: підготувати коротку розповідь або презентацію (до 2 хв) про правову пам'ятку України – Конституцію Пилипа Орлика 1710 року («Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького, укладені між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом Війська Запорозького, та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким...») і запросити їх до слова у цій частині уроку.

Для ознайомлення учнів з текстом Конституції ефективним, на нашу думку, є метод «ажурна пилка», що має такі етапи.

1. Учитель об'єднує учнів у 8 «домашніх» груп (по 3–4 особи) і надає кожній групі картку із завданням (час на виконання – 5 хв). Зазначимо, що не передбачається детальне вивчення учнями змісту Конституції, а лише загальне ознайомлення з її основними положеннями. Зміст завдання для груп може бути таким: ознайомтеся зі статтями ..... Конституції України, які вміщено у ..... розділі, складіть короткий план-перелік наданих вам статей. Обов'язково вкажіть, в якому розділі Конституції вміщено саме ці статті. Підготуйтеся до викладу однокласникам змісту вивчених вами статей.

Групам можуть бути запропоновані для опрацювання такі статті: 1 група: статті 1, 2, 3, 5, 6 I розділу Конституції України; 2 група: статті 7, 8, 10, 15, 20 I розділу Конституції України; 3 група: статті 21, 22, 23, 24, 25, 26 II розділу Конституції України; 4 група: статті 27, 32, 33, 34, 35 II розділу Конституції України; 5 група: статті 36, 38, 43, 50, 53 II розділу Конституції України; 6 група: статті III розділу Конституції України; 7 група: статті 73, 102, 113, 114, 124, 147 Конституції України; 8 група: статті IX розділу Конституції України і статті 134, 135, 140.

2. Учитель об'єднує учнів у 3–4 великі «експертні» групи для обміну отриманою інформацією.

3. Після завершення роботи «експертних» груп учні повертаються до своєї «домашньої» групи і обговорюють питання: які основні розділи містить Конституція України, яким є їх загальний зміст? Що нового вони дізналися про цей документ? Чи є він важливим для нашої держави? Чому? Робота у групах надзвичайно важлива, а тому (разом з обговоренням) на неї потрібно відвести 13–15 хв.

Наступний пункт плану уроку (3) опрацьовується в парах. Учням пропонується згадати кілька розділів Конституції, які їм вдалося запам'ятати. Потім ще раз переглянувши зміст одного зі згаданих розділів, пояснити, як, на їхню думку, Конституція врегульовує життя громадян України. Потім варто вислухати відповіді 2–3 пар й запросити учнів прочитати відповідний текст підручника і порівняти його зміст з висловленими думками.

За необхідності та наявності часу можна ще раз обговорити, як Конституція України врегульовує життя держави і кожного окремого громадянина, звертаючи увагу учнів на такі положення: 1) у Конституції встановлено принципи, на яких будуються не лише відносини між

державними органами, а й відносини між державою і громадянами, визначаючи їх правовий статус; 2) Конституція описує повноваження всіх основних органів нашої держави – законодавчої, виконавчої і судової гілок влади, органів місцевого самоврядування, статус і повноваження Президента України; 3) Конституція містить норми про державну мову, грошову одиницю, територіальний устрій тощо; 4) Конституція характеризує також відносини між державою і суспільством: можливості і порядок контролю суспільства за державною владою, вплив суспільства на політику держави тощо. На цю роботу варто відвести 7–8 хв.

Заклучна частина уроку. Вчитель пропонує дітям, які працюють у парах, повернутися до тексту Преамбули Конституції й поставити одне одному по два запитання до нього та обговорити відповіді на них, а найцікавіше запитання представити класу.

На завершення уроку учням пропонується сформулювати і записати власний висновок про значення Конституції України для життя громадян і української держави, для себе особисто. За бажанням (наявності часового ресурсу) ці висновки можуть бути виголошені під час уроку.

Як домашнє завдання можна запропонувати такі запитання:

1. Що таке Конституція? Що розуміють під державним устроєм? Чому Конституцію називають Основним законом? Як Конституція врегульовує життя громадян?

2. Оберіть один з розділів Конституції України. Перегляньте його статті. Зобразіть на окремому аркуші невеличким малюнком (пиктограмою), не використовуючи слів і цифр, назву обраного вами розділу. Підготуйтеся презентувати свій малюнок у класі на наступному уроці [6, 48–52].

Організований у такий спосіб урок дає змогу дев'ятикласникам не лише засвоїти складний за змістом матеріал з основ конституційного права, а й навчитись аналізувати нормативно-правовий акт, співпрацювати та співнавчатися, висловити власне ставлення до Конституції як Основного закону України тощо.

Вивчення теми «Особливості організації державної влади та місцевого самоврядування в Україні» («Правознавство», 10 клас) передбачає опрацювання учнями громіздкого, насиченого поняттями матеріалу. Аналіз структури теми, поданої в програмі, свідчить про те, що за відведений час (3 год) ґрунтовно розглянути всі питання щодо правового статусу, структури, повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування складно. Тож окремі питання теми можна винести як роботу учнів у групах, запропонувавши їм виконати певні завдання.

1. Статус Верховної Ради України. Як називається парламент України? Яким є його правовий статус? Чи існують в Україні інші органи, наділені законодавчою функцією? Порівняйте ваші думки з положеннями статті 75 Конституції України.

2. Склад Верховної Ради України. Проаналізуйте статті 75, 76 Конституції і дайте відповіді на запитання: 1) «Як утворюється Верховна

Рада?»; 2) «Хто може бути народним депутатом України?»; 3) «За яких підстав достроково припиняються повноваження народних депутатів?».

3. Робота Верховної Ради України. Проаналізуйте статті 82, 83, 84, 90 Конституції України і дайте відповіді на запитання: 1) «За яких умов Верховна Рада нового скликання може розпочати свою роботу?»; 2) «Хто відкриває перше засідання Верховної Ради нового скликання?»; 3) «Коли починаються чергові сесії Верховної Ради України?»; 4) «Як проводяться засідання Верховної Ради?»; 5) «У який спосіб ухвалюються рішення?»; 6) «За яких підстав достроково припиняються повноваження Верховної Ради?». 4. Повноваження Верховної Ради України. Чи обмежуються повноваження парламенту України лише законодавчими функціями? Опрацюйте окремі положення статті 85 Конституції України і заповніть табл. 1.

Таблиця 1

Повноваження Верховної Ради України

Приймає рішення та призначає	Надає згоду	Затверджує та контролює
1	2	3

5. Президент України. Яке місце Президента України в системі державних органів? Працюючи над статтею 106 Конституції України, визначте повноваження Президента України і заповніть табл. 2, проставивши номери пунктів статті.

Таблиця 2

Повноваження Президента України

Приймає рішення, призначає, присвоює	Забезпечує, представляє, очолює, має право, здійснює	Утворює, скасовує, вносить
1	2	3

6. Інші запитання. Працюючи над статтями 102, 103 Конституції, дайте відповіді на запитання: 1) «Яким є правовий статус Президента у нашій державі?»; 2) «Як обирається Президент України?»; 3) «Хто може бути Президентом?»; 4) «Коли відбуваються вибори Президента України?»; 5) «За яких підстав достроково припиняються повноваження Президента України?»; 6) «Що таке імпичмент?» [5, 98–99].

Потім учитель організовує презентацію роботи груп. Для ефективного засвоєння теми уроку чи за великої кількості учнів у класі можна визначити по дві групи для виконання кожного із завдань. Представлення результатів групової роботи організується за принципом взаємодоповнення: одній групі

надається слово, іншій – право доповнити інформацію. Інші учні можуть вести записи у робочих зошитах, ставити уточнювальні запитання представникам груп тощо.

Специфіка вивчення конституційного права в 10-му класі полягає також у тому, що запропонувати учням розв'язання правових ситуацій можна лише з певних питань окремих тем. Учителеві не варто нехтувати можливістю подавати теоретичний матеріал через аналіз учнями правової ситуації. Наприклад, при вивченні основ виборчого права можна запропонувати учням таке завдання: уявіть себе офіційними спостерігачами на виборах народних депутатів України; проаналізуйте ситуації й визначте, чи містять вони порушення процедури волевиявлення громадян? Якщо так, то які саме?

1. Глава родини Іван Іванович у день голосування прийшов на виборчу дільницю з п'ятьма паспортами членів своєї сім'ї й пояснив члену комісії: «Ми вдома всі разом визначились, як голосуватимемо. Тож сім'я довірила виконання цієї місії мені. Дайте мені, будь-ласка, п'ять бюлетенів». «Гаразд», – відповів член виборчої комісії, й видав бюлетені.

2. Студент В. запізнявся на побачення, а до кабін таємного голосування вишукувалась велика черга. Юнак, побачивши, що так робить дехто з присутніх, також, швиденько прилаштувавшись біля дверей зали, похапцем заповнив бюлетень [5, 100].

Уроки з основ конституційного права надають виняткову нагоду сформувати й розвинути вміння учнів працювати з нормативно-правовими актами та аналізувати інформацію, що подається ЗМІ. Наприклад, одне з домашніх завдань зі окресленої теми (10 клас) може бути таким: «Знайдіть у матеріалах місцевих ЗМІ інформацію про діяльність органів місцевого самоврядування (2–3 приклади) і запишіть до таблиці, яка має три стовпчики: 1-й – «Орган місцевого самоврядування, що вирішував питання»; 2-й – «Проблема місцевої громади»; 3-й – «Стан розв'язання проблеми» (не вирішено або у який спосіб було владнано проблему) [5, 105].

Зазначимо, що викладання основ конституційного права не зводиться до вивчення тексту Основного закону і положень конституційного законодавства, а спрямоване на опанування учнями базових принципів і положень, що є фундаментом нашої держави. Йдеться про: демократію; народовладдя; правову державу; верховенство права; поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову; консолідацію нації; політичну, економічну й ідеологічну багатоманітність; захищеність прав і свобод людини та ін.

Основою навчального процесу при вивченні конституційного права учнями мають бути форми, методи і засоби навчання, що забезпечують високу пізнавальну активність учнів, розвиток критичного мислення, формування предметних компетентностей, їхню співпрацю і взаємодію на уроках тощо.

Отже, при плануванні й проведенні уроків з конституційного права вчитель повинен детально добирати зміст, форми і методи навчання,

спрямовані на реалізацію завдань уроку з урахуванням життєвого досвіду учнів і рівня сформованості в них загальних і предметних компетентностей.

Успішне проведення уроку правознавства залежить від застосування вчителем мотиваційно-стимулювальних аспектів діяльності учнів, активної й інтерактивної взаємодії між учителем і учнями, учнів між собою. Організація навчальної діяльності учнів на уроках правознавства має бути адекватною їхньому віку та сприятливою для досягнення самореалізації кожного з них. Обов'язковими елементами навчання правознавства мають бути власна діяльність учня на кожному уроці та створення умов, за яких він бажає й висловлює своє ставлення до тих чи інших правових явищ, процесів, понять, процедур.

Отже, основними методичними умовами ефективного навчання правознавства взагалі й основ конституційного права зокрема є: компетентнісний підхід – орієнтація навчання на досягнення учнями певного рівня предметної правової компетентності (її складові – когнітивна, діяльнісна й аксіологічна компетенції); систематичне використання в освітньому процесі інтерактивних методів навчання; планування уроку правознавства як збалансованої системи, що передбачає відповідність результатів навчання його меті і змісту; добір форм і методів навчання з урахуванням потреб учнів, їхнього рівня навченості й сформованості вмінь і навичок.

Окреслені в статті окремі аспекти методики викладання конституційного права в шкільних курсах правознавства не вичерпують порушеної проблеми. Подальшого осмислення й аналізу потребують такі питання: змістове наповнення тем з основ конституційного права (ретельний добір для підручників навчальної інформації, посиленої для опанування учнями; її структурування, введення творчих завдань), наступність і зв'язок відповідних тем 9-го та 10-го класів, опис методів роботи учнів з джерелами права та ЗМІ тощо.

Література

1. Андрусишин Б. Становлення та розвиток шкільної правової освіти в Україні [Електронний ресурс] / Б. Андрусишин // Юстиніан, 2007. – №4. – Режим доступу до журналу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=2635>.
2. Конституція України і основи правознавства в школі: книга для вчителя [Текст] ; [за ред. І. Б. Усенка. – К. : Український центр правничих студій, 1999. – 354 с.
3. Матвієнко І. О. Формування ціннісних орієнтацій дев'ятикласників у процесі навчання правознавства : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 [Текст] / Ілля Олександрович Матвієнко / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2009. – 17с.
4. Пометун О. І. Правознавство. Практичний курс : підруч. для 9 кл. [Текст] / О. Пометун, Т. Ремех. – К. : Літера, ЛТД, 2009. – 192 с.
5. Пометун О. І. Правознавство: підручник для 10 класу [Текст] / О. І. Пометун, Т. О. Ремех. – К. : Літера, ЛТД, 2010. – 224 с.

6. Пометун О. Правознавство. Практичний курс : методичний посібник для вчителів [Текст] / О. Пометун, Т. Ремех, Л. Пилипчатіна. – К. : Логос, 2009. – 176 с.

7. Ремех Т. О. Методичні засади навчання правознавства у процесі допрофільної підготовки школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 [Текст] / Тетяна Олексіївна Ремех / Інститут педагогіки НАПН України. – К., 2011. – 19 с.

8. Святокум О. Є. Наступність у навчанні прав людини учнів початкової і основної школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 [Текст] / О. Є. Святокум. – Інститут педагогіки АПН України. – К., 2009. – 19 с.

9. Смагіна Т. М. Формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання правознавства : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 [Текст] / Т. М. Смагіна. – К., 2007. – 267 с.

10. Фрицький О. Ф. Конституційне право України : підручник [Текст] / О. Ф. Фрицький. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 536 с.

UA У статті йдеться про специфіку конституційного права та методіку викладання його основ у шкільних правознавчих курсах. Описано конкретні методичні прийоми і методи роботи на окремих уроках з тем конституційного права, поданих у шкільних підручниках. Зазначено складові правової предметної компетентності (когнітивний, діяльнісний, аксіологічний компоненти), методичні умови ефективного навчання правознавства учнів загальноосвітніх навчальних закладів; сформульовано методичні умови викладання основ конституційного права в 9-му та 10-му класах.

Ключові слова: конституційне право, шкільний предмет «правознавство», правова предметна компетентність, методичні умови ефективного викладання правознавства.

RU В статье идет речь о специфике конституционного права и методике преподавания его основ в школьных правоведческих курсах. Описаны конкретные методические приемы и методы работы на отдельно взятых уроках, где изучаются основы конституционного права, представленные в школьных учебниках. Указаны составляющие правовой предметной компетентности (когнитивный, деятельностный, аксиологический компоненты), методические условия эффективного обучения правоведению учеников общеобразовательных учебных заведений; сформулированы методические условия преподавания основ конституционного права в 9-м и 10-м классах.

Ключевые слова: конституционное право, школьный предмет «правоведение», правовая предметная компетентность, методические условия эффективного преподавания правоведения.

EN The peculiarity of constitutional law and the methodology of its teaching in the school law curriculum are discussed in the article. Certain methodological techniques and the practice of the implementation at different lessons on constitutional law are described. The specified components of the subject of legal competence (cognitive, active, axiological components), teaching conditions of effective learning of Law Studies at secondary schools, methodological conditions of teaching Law Studies in the 9th and 10th grades are based.

Keywords: constitutional law, the school subject of Law Studies, the legal subject expertise, methodological conditions of the effective teaching of Law Studies.